

MAASEUDUN SUKUNIMET 1960-LUVULLA

Juhani Pöyhönen *Suomalainen sukunimikartasto. Atlas of Finnish surnames.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1998. 282 s. ISBN 951-746-018-X.

Juhani Pöyhösen jo 1950-luvulta alkanut kiinnostus suomalaisen sukunimistön nykylevikin kartoittamiseen on johtanut kauniiseen tulokseen, ensimmäisen sukunimikartaston julkaisemiseen. Vaikka tekijän 1950-luvun orastavat kokeilut nimien levinnän hahmottamisessa perustuivat vielä valtakunnallisen yksiosaisen puhelinluettelon antamiin tietoihin, ne antoivat kuitenkin osviittaa nimien alueellisesta jakautumisesta. 1960-luvun lopulla tekijä sai käyttöönsä posti- ja lennätinhallitukselta kopion maataloutta tai sen sivuelinkeinoa harjoittavien radioluvan haltijoiden sukunimistä ja osoitteista, joitten pohjalta silloisen tekniikan mukainen atk-muotoinen tallennus pääsi alkuun. Asia kuitenkin jäi, kunnes eläkepäivät mahdollistivat mittavaan aineistoon paneutumisen ja sen käsittelyn ajantasais-
tamisen.

AINEISTO

Kartaston pohjana oleva sukunimiaineisto perustuu siis vuosien 1967–68 radiolupa-rekisteriin, josta on otettu mukaan maanviljelyksestä tai sen sivuelinkeinoista tuona aikana toimeentulonsa saaneet ruokakunnat lukuun ottamatta kaupunkien taajama-alueiden ruokakuntia. Lähde on oivallinen, koska se ottaa huomioon maan eri alueet tasapuolisemmin kuin 1960-luvun puhelinluettelot sen tekisivät. Tämä on merkinnyt 249 441 ruokakuntaa eli noin miljoonaa henkilöä. Aineisto käsittää 26 266 erilaista sukunimeä, jotka on paikannettu postitoimipaikkojen mukaan. Tällä tavalla järjestettynä aineisto antaa varsin tarkan läpileik-

kauksen siitä, mitä sukunimiä ja kuinka laajalti 1960-luvun lopun maaseutuväestöllä oli käytössään. Siirtokarjalaisten nimet on kuitenkin pyritty poistamaan, jotta kartta-aineisto kuvaisi sukunimien levintää myös ennen viime sotia.

Teoksen alussa on lyhyt suomenkielinen johdanto, jossa kerrotaan työn taustasta, menetelmien ja aineiston valinnasta sekä hahmotetaan kartaston käyttömahdollisuuksia. Sitä seuraa tiiviimpi englanninkielinen versio, joka hieman poikkeaa sisällöltään suomenkielisestä muun muassa luomalla lyhyen katsauksen sukunimikerrostumiimme. Siinä mainitaan reippaasti muun muassa sellainen nimistöntutkijoita yllättävä seikka, että itäsuomalaiset sukunimet saattavat olla peräisin jopa tuhansien vuosien takaa (s. 15). Englanninkielisen johdannon mukaan ottaminen kielinee siitä, että teos on haluttu saattaa myös kansainvälisen lukijakunnan ulottuville. Siihen tarkoitukseen kartastot ovatkin omiaan, sillä kielimuurin vuoksi kansallisia aineistoja on muissa maissa helpointa esitellä visuaalisin tuottein.

Pääosa teoksesta (s. 18–267) on karttoja, yhteensä 500. Koska samaan karttaan on kuitenkin otettu useita sukunimiä, esitetään teoksessa noin 2 500 suomalaisen sukunimen levikki. Joukossa on myös muutamia ei-suomalaisia sukunimiä (lähinnä *in-* tai *en-*loppuisia sivistyneistönimien kaltaisia muodosteita kuten *Askolin* ja *Jämsen*) sekä ruotsinkielisistä *s-*loppuisista talonnimistä kiteytyneitä sukunimiä (*Hannus*, *Klemets*). Nimet on esitetty kartoilla pääasiassa aakosjärjestyksessä, minkä vuoksi samalle

kartalle on merkitty toisiinsa muuten yhteenkuulumattomia nimiä kuten esimerkiksi *Palviainen*, *Pannula*, *Panu* ja *Panuma*. Teoksen lopussa on aakkosellinen hakemisto, josta teokseen sisällytetyt nimet ja niiden tarvittavat karttanumerot löytyvät. Sukunimen jälkeen on merkitty myös ruokakuntien määrä sekä 1–3-kirjaiminen »karjalaisuusaste», jos »on löytynyt perustetta olettaa nimen jossain vaiheessa esiintyneen muun muassa Karjalassa» (s. 12).

Kartat ovat kaksivärisiä ns. »sokkokarttoja», joista puuttuvat kunnanrajat. Levikki on esitetty sinisin ja mustin ylös tai alas suuntautuvien kolmioin, joista on käytetty kahta eri tummuusastetta, jolloin samaan karttaan on saatu enimmillään kahdeksan eri nimen levikki. Aina se ei ole ollut etu; esimerkiksi kartassa 47 (*Hauta*, *Hauta-aho*, *Hautajärvi*, *Hautakangas*, *Hautala*, *Hautamäki*, *Hautanen*, *Hautaniemi*) eriväriset merkit limittyvät tai osuvat päällekkäin niin, että himmeällä merkittyjä levikkejä on vaikea erottaa. Muutenkin juuri himmeät sävyt ovat niin vaaleita, että näkökykyä joutuu välistä pinnistelemaan. Jos kartastotyö jatkuu, toivoisi, että himmeät symbolit korvattaisiin vastaisuudessa selkeästi erottuviin, vaikka erilaisinkin, merkein. Harvempien nimien sijoittaminen samaan karttaan olisi helpottanut myös eri puolilla kartastoa olevien mutta varioimalla syntyneiden nimien sijoittumisen tarkastelua. Muilta osin kartat ovat varsin kauniita. Ilahduttavaa on, että symbolien koko vaihtelee ruokakuntien määrän mukaan.

Se, että aineisto kattaa vain maatalousväestön, on hyvä ratkaisu sikäli, että tämä väestönosa on vakaimmin pysynyt samoilla paikoilla — Itä-Suomessakin 1700-luvun alusta viime sotiin saakka. Sen sijaan monet uudisnimet (ns. *Virtanen*- ja *Laine*-tyypin nimet ja ns. otetut nimet) ovat syntyneet kaupungeissa tai muun kuin maatalousväestön parissa, ja ainakin niiden innovaa-

tiokeskukset olivat kaupungeissa. On hyvä, että hakemistossa on merkitty kunkin nimen kohdalle otoksen suuruus eli ruokakuntien määrä. Kun sitä vertaa Kelan vuoden 1970 sukunimitiedoston nimenkantajamääriin, saadaan viitteitä toisaalta siitä, kuinka edustava otos on (esim. nimissä *Alhola* ja *Ansamaa* otos voi olla liian pieni) ja toisaalta nimenkantajien taustasta. Mainittujen lukujen osamäärä kerrottuna sadalla on uudisnimissä — jotka syntyivät lähinnä muun kuin maatalousväestön keskuudessa — selvästi pienempi (*Aalto* 2,90; *Aaltonen* 3,57; *Eloranta* 3,77; *Elonen* 2,34; *Kivekäs* 2,53; *Manner* 2,49; *Nieminen* 3,29; *Virtanen* 3,28) kuin talonnimipohjaisissa nimissä (*Eerola* 8,29; *Isokääntä* 10,87; *Lantto* 7,38; *Luoma-aho* 6,09), vanhoissa talonpoikaisissa sukunimissä (*Kekkonen* 5,24; *Keränen* 4,50; *Komulainen* 4,79; *Korolainen* 5,88; *Kääriäinen* 5,06; *Luukkonen* 4,77; *Niskanen* 5,16) tai Pohjois-Suomen sukunimissä (*Lämsä* 7,05; *Nissi* 8,61; *Posio* 5,58).

Enimmäkseen otoksen suuruus on varmasti riittävä, joskus liiankin laaja. Isojen savolaisten tai savokarjalaisten sukujen nimistä merkkejä on kartoissa liikaakin. Niinpä kartoilla näkyvät sekoittavasti sotien jälkeen Länsi-Suomeen levinneet itäsuomalaiset nimet (esim. *Kauppinen*, *Laitinen*, *Miettinen*, *Nykänen*, *Vartiainen*, *Väisänen*) sekä länsisuomalaiset homonyymit (1900-luvun taitteessa itäsuomalaisten nimien mallin mukaan käyttöön otetut nimet).

Kun vertailee Pöyhösen karttoja sukunimien 1900-luvun ensimmäisen neljänneksen levikkitietoihin, voi todeta, että Pöyhösen käyttämä aineisto on varsin luotettava. Joissakin tapauksissa (esim. *Puuronen*) muutokset ovat olleet huomattavia tai karjalaisuutta ei ole riittävästi painotettu (esim. *Puuronen*). Kouvolan seudun *Save-laiset* ovat Viipurin seudun evakkoja. *Sieviläiset* asuivat 1900-luvun alussa Keri-

mäellä ja Kesälahdella, rajantakaisessa Karjalassa heitä ei ollut, joten *k*-merkintä on turha.

KARTTOJEN HYVÄSIKÄYTTÖ- MAHDOLLISUUDET

Itsenäisten tarkastelujen virikkeeksi ja helpottamiseksi tekijä on liittänyt kartastoon kalvoina kahdeksan peitekarttaa. Niistä käyttökelpoisin on kunnanrajojen puuttumisen vuoksi kartta, johon on merkitty 22 asutustaajamaa. Vanhimpien nimikerrostumien kannalta ovat sukunimistömmä selvittämisessä tarpeellisia myös kartat 2 (Suomen ja Luoteis-Venäjän harjut ja vedet) sekä Suomen päävesistöalueita ja nykyvesistöä esittävät kartat (4 ja 5). Paikannimiperuisen sukunimistön sana-aineksen lähtöseudun selvittämiseen voi murrealuekartta antaa apua (kartta 8). Mukaan olisi kavnut peitekarttaa, joka esittäisi itäisen ja läntisen sukunimikulttuurin rajan.

Tekijä kuitenkin korostaa, että »kaikista karttoihin liittyvistä tulkinnoista ja johdopäätöksistä on vastuu yksinomaan lukijalla» (s. 12). Tämä varoitus on hyvä pitää mielessä koko ajan teosta selatessa, sillä oman tai tuttavien nimien levikit ovat tunnetusti kiehtovaa katsottavaa.

Nimistöntutkimuksen kannalta Pöyhösen varoitus on enemmän kuin tarpeen. Kartasto on läpileikkaus 1960-luvun tilanteesta. Kartasto olisi toisenlainen, jos se olisi ollut mahdollista tehdä ennen ensimmäistä sukunimilakiamme (1920), joka määräsi sukunimet pakollisiksi myös niille, joilla sitä ei ennestään ollut. Se olisi aika paljon erilainen, jos se olisi tehty ennen Snellmanin 100-vuotispäivää vuonna 1906, jolloin Suomalaisessa Virallisessa Lehdessä ilmoitettiin noin 20 000 sukunimen suomalaistamisesta. Se olisi hyvin paljon erilainen, jos se olisi tehty 1800-luvun alkupuolella, kun maaseudun Virtaset, Niemi-

set ja Laineet, sen enempää kuin Anttilat, Peltomäet tai Raiviot eivät olleet vielä sukunimestä kuulleetkaan. Jos tehtäisiin kartta 1500-luvun puolenvälin sukunimitilanteesta, itäisten sukujen lähtöseudut olisivat usein toiset kuin sitemmät asuinsijat (esim. *Remes*) tai ainakin huomattavasti suppeammat. Esimerkiksi nimen *Tissari* ensimmäinen nimenkantaja syntyi 1500-luvun lopulla Kangasniemellä, ja suku asui pitkään pelkästään siellä. Vaikka *Repo*-suvulla on kartaston mukaan vankka sija Ylä-Savossa, se ilmestyi sinne vasta vuonna 1722. *Kortelainen*-suku syntyi 1600-luvun alussa Vehmersalmella ja siirtyi sieltä myöhemmille asuinseuduilleen. *Kopposet*, *Rädyt* ja *Tahvanaiset* ovat muuttaneet Pohjois-Karjalaan vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla. Nimien lähtöseudun, sisällön ja kulkeutumisen päättelemiseen tarvitaan siis monia muita keinoja: eriaikaisia levikkejä, nimien ja sukujen seuraamista asiakirjoista, asutushistoriallisten, demografisten, genealogisten, kielellisten ja nimistöllisten teorioiden ja tutkimustulosten huomioon ottamista. Olisi jaksettava muistaa, että samallakin kartalla näkyy todella eri-ikäisiä nimiä.

Nimen »karjalaisuusastetta» ilmaiseviin *k*-kirjaimiin on syytä suhtautua myös varoen. Vaikka sukunimien *Härkälä* ja *Nikkola* jäljessä on pieni *k*, tämännimisten sukujen alkukotia ei pidä sijoittaa Karjalaan, sillä ne ovat paikallisia länsisuomalaisia, kyseisennimisistä taloista lähteneitä sukujia. Esimerkiksi Länsi-Suomen *Hinkkasista* valtaosa on siirtokarjalaisia. Itäsuomalaisissa *nen*-loppuisissa nimissä *k*:n merkintä tuntuu silloin tarpeettomalta, kun kyseessä on alkuaan savolaisnimi, joka on varsin myöhään levinnyt karjalaisellekin taholle (esim. *Huttunen*, *Koponen*). *Heinosen* kohdalla karjalaisuusviite tuntuu sitäkin oudommalta, kun savolaisnimi palautuu läntisen kirkon tuomaan *Henrikin* varianttiin *Heino*, ja läntistä hyvin laajaa levikkiä se-

littää 1800-luvulla tapahtunut mallinmukainen omaksuminen, jolloin nimi on useimmiten yhdistettävissä sanaan *heinä*. *Piironen* on saanut yhden *k:n* mutta vanhempaa kantaa edustava *Piironen* ei yhtään, vaikka molemmat nimet ovat ilmeisesti Savosta Pohjois-Karjalaan levinneitä. Läntisen *Syrjäsen* yhteydessä *k* on täysin käsittämätön.

Joistakin ylilyönneistä huolimatta Juhani Pöyhöstä on syytä onnitella siitä, että hän on jaksanut uurastaa 40 vuotta sukunimien parissa, miettinyt teknistä toteutusta ja tuonut työnsä hedelmiä kaikkien saataville. Suomalainen sukunimistöntutkimus on vielä alkutaipaleellaan ja selvittävää on paljon. Ensimmäisiä ja hyvin tärkeitä askelia sukunimien »avaamisessa» on nykylevikki. Nimistöntutkijoiden ulottuvilla ovat aineistojen käyttökustannusten vuoksi olleet näihin saakka vain puhelinluettelot ja Kansaneläkelaitoksen ns. »Maamme kirja», josta tiedot on poimittava manuaalisesti. Viimeksi mainittu lähde on sukunimistömme kannalta todella tarkka, mutta hyvin työläs ja henkilötietojen vuoksi luvanvarainen.

Paikantamisen jälkeen nimeä pystyy seuraamaan taaksepäin, jolloin asiakirjoista saattaa jopa löytää ensimmäisen nimenkantajan ja päästä siten nimen synnyn jäljille. Läntisten talonimipohjaisten sukunimien perusteella voi saada selkoa myös eri talonimityypeistä, joskus varsin vanhoistakin.

Työ on ollut mittava, ja levikit sinänsä ovat kiintoisaa tutkittavaa. Sukunimiä tässä maassa riittää niin, että nälkä tältä osin tuskin koskaan täysin tyydyttyy. Kaikkia voimia ja näkökulmia sukunimistömme kokonaiskuvan tarkentamiseksi tarvitaan. Kun aika kuluu ja väestö muuttaa etelän asutuskeskuksiin tai muualle, tämän kartaston arvo kasvaa. 1960-luvun lopun nimistilanteen kartoittamisesta tulee arvokasta historiaa, jonka kokoamisesta jälkipolvet voivat olla kiitollisia. ■

SIRKKA PAIKKALA

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus,

Sörnäisten rantatie 25, 00500 Helsinki.

Sähköposti: *sirkka.paikkala@domlang.fi*

KARJALAN KIELIKARTASTO

D. V. Bubrih, A. A. Beljakov & A. V. Punžina *Dialektologičeskij atlas karel'skogo jazyka. Karjalan kielen murrekartasto.* Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Toimittanut Leena Sarvas, alkusanat G. Kertin ja V. Rjagojevin. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1997. 10 s. + 209 karttaa.

Arvo »Poika» Tuominen kertoo muistelmissaan, kuinka »Leningradin yliopistossa vaikutti muuan professori Bubrih, jonka piti olla jonkinlainen kielitieteilijä» ja jolle Stalin antoi 30-luvun puolivälissä tehtäväksi valmistaa »iskurityönä kuuden kuukauden urakalla karjalan kie-

len», joka korvaisi suomen Karjalan autonomisessa neuvostotasavallassa. Tuomisen kertoman mukaan Bubrih alitti aikamäärän ja tekaisi venäläispohjaisen kielen, »bubrihin», jota kukaan ei ymmärtänyt, eivät edes syntyperäiset venäläiset. (1957: 378–379.)

Tuominen antaa osuvan kuvan ajasta ja ▶